Korpusový výskum verbálneho substantíva od reflexívnych verb

Erika GREGUSOVÁ

1Verbálne substantívum

Verbálne substantívum má v slovenčine rôzny status, niektorí lingvisti ho preto zaraďujú k verbálnym tvarom, iní do substantívnej paradigmy. V našom jazykovom prostredí sa otázkou jeho zaradenia zaoberali vo svojich štúdiách hlavne J. Furdík (1967) a J. Horecký (1992). Jednotlivé gramatiky ho zvyknú zaraďovať k verbálnym tvarom, napr. Morfológia slovenského jazyka (1966) a Slovenská gramatika (1968). V českej gramatike, tento problém nateraz tiež nie je jednoznačne vyriešený aj napriek tomu, že sa mu venovali v českom lingvistickom prostredí mnohé rozpravy, napríklad medzi P. Karlíkom (2000, 2001) a L. Veselovskou (2001).

Cieľom tohto príspevku je prispieť k zisteniu, aký je status verbálneho substantíva v rámci slovenského jazyka na základe možností, ktoré poskytuje korpus, korpusová lingvistika a korpusový výskum. Ten ponúka potenciál nového pohľadu na danú problematiku vzhľadom na to, že doterajšie prístupy zväčša nemali k dispozícii také rozsiahle kartotéky slov ako Slovenský národný korpus (korpusový manažér Manatee s klientom Bonito, verzia prim-2.0-vyv zhromažďuje viac ako 55 mil. slov). Metóda, ktorá sa pri práci s korpusom na získanie požadovaných lingvistických informácii využíva, je vyhľadávanie tvarov alebo slov v rôznych kontextových použitiach pomocou základného vyhľadávacieho programu vo verzii prim-2.0-vyv.

Korpusové skúmanie verbálneho substantíva môže byť aktuálne vzhľadom na moment perspektívy, ktorú poskytuje korpus ako akési nóvum v oblasti lingvistického výskumu. Môže tak napomôcť pri rozriešení dilematickej otázky o jeho zaradení pri preskúmaní jednotlivých požiadaviek. V rámci daných paradigiem je to zachovávanie reflexívnosti, aspektu, intencie a relácie pri verbálnej paradigme a tvorenie plurálových tvarov a fungovanie ako ustálené spojenie, teda nadobudnutie nových sémantických príznakov pri substantívach.

V doterajších lingvistických skúmaniach nikdy nebola možnosť pracovať s takým rozsiahlym inventárom slov, ktorý by poskytoval fundamentálnu bázu pre rôzne teoretické východiská. S takým potenciálom prichádza korpusová lingvistika, ktorá si za základ berie korpus – obsiahlu kartotéku slov. Navyše tieto slová uvádza v pôvodnom kontexte, udáva druh textu z hľadiska štýlového zamerania, dokonca v mnohých prípadoch aj konkrétneho

autora textu a mnoho iných relevantných informácií. V slovenskom jazykovom prostredí tento inventár zachytáva Slovenský národný korpus (ďalej SNK), v našom prípade pracujeme s korpusovým manažérom Manatee s klientom Bonito, vo verzii prim-2.0-vyv.

Našou ambíciou je predložiť komplexný pohľad na verbálne substantívum, ako ho umožňuje korpusový výskum. Dôvod, ktorý nás viedol k výberu témy, bolo doterajšie nedostatočne preskúmanie tejto problematiky a istá perspektíva, že práve korpusový výskum môže napomôcť rozriešiť dilematickú otázku o zaradení verbálneho substantíva do určitej paradigmy, substantívnej, resp. verbálnej.

Problém jednoznačného zaradenia verbálneho substantíva v slovenskom jazyku do konkrétnej paradigmy bol predmetom mnohých štúdií a gramatík. J. Furdík (1967) obhajuje svoj zámer zaradiť verbálne substantíva k substantívnej paradigme na základe toho, že aspekt nepodkladá za kategóriu verbálneho substantíva, ale fundujúceho verba, od ktorého je verbálne substantívum utvorené. Naviac podľa neho, verbálne substantívum vo väčšej miere zachováva kategórie substantív (gramatické kategórie rodu, čísla a pádu) ako verb. J Horecký (1992) sa vo svojej štúdii zameriava na konkrétny proces vzniku verbálnych substantív od reflexívnych verb. Podľa neho sa často zvratný komponent *sa, si* pri tvorbe verbálnych substantív vynecháva, preto tie verbálne substantíva, ktoré si tento komponent ponechávajú zaraďuje jednoznačne do slovesnej paradigmy. *Morfológia slovenského jazyka* (1966) a *Slovenská gramatika* (1968) verbálne substantíva uvádza pri neurčitých slovesných tvaroch.

Morfologické charakteristiky tradované v našej literatúre treba však doplniť o syntaktické funkcie verbálneho substantíva, konkrétne o možnosti fungovania vo vetných konštrukciách. *Morfológia slovenského jazyka* (1966)[1] uvádza, že verbálne substantívum sa syntakticky používa ako substantívum, teda v hocijakej vetnočlenskej platnosti. Jednoduché nominalizačné transformácie ukazujú, že verbálne substantívum môže fungovať ako subjekt a objekt (rovnako ako infinitív), ale predovšetkým sa uplatňuje ako adverbiále, menej často ako komplement (podmetový i predmetový)[2]. Je teda najčastejšie tam, kde sa dej alebo stav má uviesť ako predmet po slovesách. J. Horecký (1992) k tomu uvádza, že sa nevyskytuje v polohe atribútu. Toto tvrdenie by sme mohli prijať pod podmienkou, že budeme verbálne substantívum hodnotiť rigorózne ako verbálny tvar. Korpusové výskumy však ukázali, že slovesné podstatné meno sa vyskytuje aj v polohe prívlastku, a to postponovaného (po

[1] Morfológia slovenského jazyka. 1966. red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966, s. 562 – 563.
[2] Kačala, J: Doplnok v slovenčine. Bratislava. Vydavateľstvo SAV. 1981. s. 280.

rôznych *uzavretiach rozhodnutí, sebaukázanie správania sa*)[3]. Toto je prvý prístup k problému verbálneho substantíva. Tento ho chápe ako oblasť skúmania morfológie a zväčša verbálne substantívum hodnotí ako neurčitý verbálny tvar.

Druhý prístup pokladá ho pokladá za substantívum[4], za samostatný plnovýznamový tvar. J. Furdík (1967) v uvedenej štúdii zaraďuje verbálne substantívum do slovotvornej paradigmy, teda do oblasti skúmania slovotvorby, resp. lexikológie. Podľa neho je neodôvodnené zaradenie slovesného podstatného mena k neurčitým slovesným tvarom len na základe podržania, či zachovania si slovesných gramatických kategórii vidu a väzby, keďže primárne gramatické kategórie, ktoré verbálne substantívum má všetky gramatické kategórie podstatného mena. „Kategórie gramatického rodu, čísla a pádu sú jeho vlastnými kategóriami na roziel od všetkých slovesných tvarov vo vlastnom zmysle slova; tie však, ak môžu rod, číslo a pád formálne vyjadriť, vyjadrujú ich iba v závislosti od nadradeného podstatného mena “, tvrdí J. Furdík (1967).[5] Tento fakt má základný význam pre gramatickú povahu slovesného podstatného mena. Hoci mu chýbajú i „kategórie charakteristické pre finitívne tvary slovesa, tj. čas, spôsob a osoba“, ako konštatuje P. Ondrus[6], nie je to pre jeho zaradenie podstatné, pretože ani ostatné neurčité slovesné tvary tieto kategórie nemajú. Verbálne substantívum však „nadobúda vlastnosť abstraktnosti, a to je nie gramatická kategória, ale sémantický pojem, ktorý sa týka nielen verbálneho substantíva, ale substantívnych názvov deja a vlastnosti vôbec“, spomína J. Furdík. V citovanej štúdii však napáda aj ďalšie kategórie, ktoré sú vlastné len slovesám, a to aspekt, intenciu a rekciu, ktoré sú nateraz najsilnejším argumentom v rukách tých lingvistov, ktorí ho zaraďujú k verbálnym tvarom.

Gramatická problematika verbálneho substantíva je v tom, aké vlastnosti slovesa a aké vlastnosti substantíva sa na ňom prejavujú, ktoré z nich sú primárne a ktoré sekundárne[7]. Týka sa to jednak gramatických kategórií, jednak toho, či a ako sa na verbálnom substantíve prejavuje základný konštitutívny prvok slovesa – jeho intencia[8].

V súvislosti so slovesným podstatným menom si lingvisti (predovšetkým v štúdiách J. Furdíka a J. Horeckého) všímajú tieto charakteristiky:

---

[3] Je však pravdou, že takéto konštrukcie sa zväčša vyskytujú ako príznakové.
[4] Furdík, J.: O vide a väzbe pri slovesných podstatných menách. Slovenská reč, 1967, roč. 32, č. 2, str. 65-74.
[5] Furdík, J.: O vide a väzbe pri slovesných podstatných menách. Slovenská reč, 1967, roč. 32, č. 2, str. 65-74.
[6] Ondrus, P.: Morfológia spisovnej slovenčiny. 2., prepracované vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 1964. str. 149.
[7] porov. Miko, F.: Do ktorého slovného druhu patrí slovo rád? Slovenská reč, 1962, roč. 27, č. 2, str. 72-81.
[8] Teóriou slovesnej intencie sa podrobne zaoberal E. Paulíny, pozri: Paulíny, E.: Problémy slovesnej rekcie. In: K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků. Statní pedagogické nakladatelství, 1958, s. 39-44, Paulíny E.: Štruktúra slovenského slovesa. Štúdia lexikálno-syntaktická. 1. vyd. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení, 1943, 112s.

- zachovanie reflexívnosti, ale aj dereflexivizácia (pri reflexívnych verbách)
- paradigmatickosť a pravidelnosť tvorenia[9]
- tvorenie od imperfektív a perfektív – tvorenie vidových korelácií a zachovávanie aspektu
- negácia - verbálne tvary možno negovať bez obmedzení
- kondenzácia (verbálne substantívum ako základný prostriedok jej vyjadrenia)
- valencia
- rekcia (verbálne substantívum má tú istú väzbu ako základné sloveso: *uchádzať sa o miesto – uchádzanie sa o miesto, obžalovať z vraždy – obžalovanie z vraždy*, iba slovesné podstatné mená prechodných akčných slovies majú inú väzbu ako základné sloveso: *dosiahnuť úspech* A- *dosiahnutie úspechu* G, *zhodnotiť výkon* A – *zhodnotenie výkonu* G – prechod k adnominálnej väzbe) a vyjadrenie aktívnosti (na základe kolokácií). Súvisí to s faktom, že pri slovesnom podstatnom mene je protiklad medzi agensom a paciensom deja neutralizovaný a takto vznikajú niektoré nejednoznačné vyjadrenia. Takže niekedy možno len na základe kontextu zistiť, či genitívny atribút verbálneho substantíva je agensom alebo paciensom deja, napr.: *prenasledovanie šľachty: - šľachta prenasleduje*, resp. *šľachta je prenasledovaná*; *týranie žien: - ženy týrajú*, resp. *ženy sú týrané.*

Zo sémantického hľadiska okrajové postavenie verbálneho substantíva v systéme slovesných tvarov a častý prechod k substantívam súvisí aj s už spomínaným neutralizovaným vzťahom agensa a paciensa. Verbálnym substantívom sa pomenúva dej aj vtedy, keď sa neprihliada na agensa ani na paciensa. Týka sa to napr. slovies ako *osloviť*, *oddeliť*, ktorým patrí slovesné podstatné meno *oslovenie*, resp. *oddelenie*. To však neznamená len činnosť, dianie ako také, ale aj titul, pomenovanie, resp. časť budovy. Dochádza teda k posúvaniu významu smerom od deja k veci, predmetu.

Tento fakt je základom aj pre používanie verbálneho substantíva od bezsubjektových verb. Slovesné podstatné meno majú neosobné slovesá zriedkavo, napr. *pršanie, mrholenie, sneženie, brieždenie, otepľovanie, svitanie, stmievanie sa, ochládzanie, blýskanie sa* ai.

1.1Tvorenie verbálneho substantíva

Verbálne substantíva sa tvoria z tvarov trpného n-/t-ového príčastia pomocou koncovky -*ie*, napr. *vydávanie, tvorenie, bratie, nadobudnutie*. Ide o abstraktné deverbatíva a skloňujú sa

[9] Karlík, P: Jěšte jednou k českým deverbálním substantívum. 2002, s.13 – 23.

podľa vzoru *vysvedčenie*, a preto sa v ich tvaroch neuplatňuje rytmické krátenie pádových prípon po dlhých slabikách. Týka sa to slovesných podstatných mien od slovies *diať, hriať, kliať, liať, smiať sa, viať, okriať* a ich prefixových odvodenín, lebo sa ich infinitívny kmeň nemení (*dianie, hriatie, kliatie, liatie, zasmiatie sa*...I. sg. *dianím, liatím, vysmiatím, pookriatím*).

Vyskytujú sa ako singuláriá tantum len v singulári. Výskyt v plurálovej forme je vždy znakom substantivizácie (porovnaj: *rozhodnutie sa pre politickú kariéru – o daňových rozhodnutiach do konca marca*).

Aj v tomto prípade existuje dvojaké stanovisko k verbálnemu substantívu. V niektorých starších gramatikách prevláda názor, že tvorenie verbálnych substantív nepatrí do oblasti tvorenia slov, ale do oblasti slovotvorby rovnako ako tvorenie ostatných dejových podstatných mien[10]. Naším zámerom nebude vyriešiť problém jeho tvorenia, ale jeho zaradenia a statusu.

Verbálne substantívum sa tvorí od väčšieho počtu slovies ako trpné príčastie. Súvisí to najmä s faktom, že verbálne substantíva tvoria aj také imperfektívne verbá, od ktorých nie je možné zo sémantických príčin utvoriť trpné príčastie[11]. Týka sa to takých stavových slovies ako napr.: *byť, červivieť, šedivieť, rednúť, snažiť sa, bohatnúť, hynúť*, nie však autosémantických statických slovies *mať, patriť*.

Verbálne substantívum hodnotíme ako verbálny tvar najmä preto, lebo sa pri ňom dodržiava aspekt a prevažne aj intencia deja. Tvorí sa od perfektív aj imperfektív všetkých konjugačných typov. Preto je veľa korelácií líšiacich sa iba vidom: *smiatie sa – zasmiatie sa, poznanie sa – poznávanie sa, porovnanie sa – porovnávanie sa, pracovanie - spracovanie, kričanie – zakričanie, prosenie – poprosenie, starnutie – zostarnutie*. Týka sa to najmä vidových korelácie utvorených prefixáciou. So zmenou vidu môže však dôjsť aj k zmene sufixu, ktorým sa tvorí verbálne substantívum, a to pri sufixácii: *hrabanie – hrabnutie, spojenie – spájanie, vytvorenie – vytváranie, rozširovanie sa- rozšírenie sa, zneužívanie – zneužitie, umývanie sa – umytie sa, ovládanie sa – ovládnutie sa, všímanie si – všimnutie si* ai.

Tvorenie verbálneho substantíva: **koreň slovesa +**

a. najfrekventovanejší sufix **-anie** majú verbálne substantíva utvorené od verb, ktoré sa časujú podľa vzorov *chytať, kupovať, písať*, napr. *čakať, cestovať, rezať, kašľať, potrestať, behať, pozvať, dať* ai.

---

[10] Dvonč, L.: Dynamika slovenskej morfológie. Bratislava. Vydavateľstvo SAV. 1984, s. 102 - 103
[11] Morfológia slovenského jazyka. 1966. red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966, s. 502 - 503

b. sufix **-enie** majú verbálne substantíva utvorené od verb. Ktoré sa časujú podľa vzorov *prosiť, rozumieť, niesť, kričať* a *myslieť,* napr. slovesá *chodiť, kúpiť, hovoriť, nosiť, platiť, otvoriť, pripraviť, brzdiť, modliť sa, kresliť, zväčšiť, urýchliť, upozorniť, bežať, letieť, sedieť, mlčať* ai.

c. sufix **-utie** majú verbálne substantíva utvorené od verb, ktoré sa časujú podľa vzorov *chudnúť, vinúť,* napr. slovesá *zabudnúť, stretnúť, rozhodnúť, zabudnúť, stiahnuť, siahnuť, odpočinúť si, spomenúť si, vypnúť, minúť, zvyknúť, vzopnúť* ai.

d. Sufix **-tie** majú verbálne substantíva utvorené od verb, ktoré sa časujú podľa vzorov *žuť* a *žať,* napr. *obuť sa, počuť, liať, dospieť, uspieť, prijať, začať, vziať, prispieť* ai.

e. Variantný sufix **-tie/nie** majú verbálne substantíva utvorené od prefixálnych verb, ktoré sa časujú podľa vzorov *brať* a *trieť,* napr. *vyhnať, vybrať si, potrieť sa, zavrieť, odoprieť si, rozohnať* ai.

Pri korpusových výskumoch bol zistený vysoký výskyt verbálneho substantíva (-enie: 339 321 lém, -anie:271 445 lém, -tie: 105 153 lém, z toho-utie: 55 592 lém) a vzhľadom na to sa okruh nášho výskumu zúžil na verbálne substantíva od reflexív. Práve preto sa súčasťou našich výskumov stala aj homonymia reflexívnych komponentov *sa, si* (Sokolová, 1995). Tie môžu stáť pri lexéme ako:

1. reflexívne zámeno *sa* – *sa* ako zámeno je autosémantickým a autosyntagmatickým slovným druhom, je teda flektívne a má deiktickú funkciu. Môže mať tak krátke aj dlhé tvary, napr. *poznávanie seba ako človeka, vzájomné spoznávanie sa* (recipročné *sa - vždy ako plurál*), *sebe veriť, druhému nie*
2. derivačná morféma *sa, si* - nedá sa nahradiť dlhým tvarom, jej základným znakom je to, že má schopnosť tvoriť nové významy slov, nap. *točiť niečím/točiť sa okolo,* vyjadruje intenzitu deja *natancovať sa, vyspať sa* a rôzne fyzické a psychické stavy- *zblázniť sa, polepšiť sa, pohnúť sa*
3. prázdna lexikálna morféma *sa* v reflexívach tantum – vždy zvratné slovesá ako *báť sa, usmiať sa, podieľať sa, narodiť sa, blýskať sa, ocitnúť sa, zaoberať sa, týkať sa, domnievať sa*

1.2Tvorenie verbálnych substantív od reflexívnych slovies

Problematike verbálnych substantív od reflexívnych slovies sa podrobne venuje vo svojej štúdii J. Horecký[12]. Vychádzajúc zo skúmaní J. Furdíka a na základe jeho zaradenia verbálneho substantíva do slovotvornej paradigmy konštatuje, že ak je základovým slovesom podoba so zvratným zámenom *sa*, v prevažnej miere sa toto zámeno stráca. Je tak zrejme preto, že zaradením verbálneho substantíva do slovotvornej paradigmy „sa abstrahuje od agentálneho a pacientálneho vzťahu“[13]. Niekedy sa zámeno uvádza len ako potenciálne (napr. *biť sa – bitie (sa), škriepiť sa – škriepenie (sa)*). J. Horecký trvá na tom, že je odôvodnené vynechať zvratné *sa, si* pri verbálnych substantívach odvodených od zvratných slovies, ale zároveň treba brať do úvahy aj potrebu rozlíšiť medzi zvratným a nezvratným slovesom, presnejšie ich slovesnými podstatnými menami, ak si to vyžaduje významová presnosť.

Morfológia slovenského jazyka (1966) uvádza, že pri verbálnom substantíve sa zväčša zvratné *sa, si* vypúšťa (*stretnúť sa – stretnutie, potiť sa – potenie, predstavovať sa – predstavovanie*). Nevypúšťa sa však tam, kde ho treba, aby sa zvýraznila zreteľnosť (*po vzájomnom zvítaní sa*). Adjektívum *vzájomné* naznačuje recipročnosť a v spojení s verbálnym substantívom sa zvykne zachovávať zvratný formant *sa, si*. Práve po takých spojeniach sa často vyskytuje väzba s adnominálnym genitívom (*po vzájomnom zvítaní sa matky so synom, po vzájomnom kladení si otázok, vzájomné nepochopenie sa novinárov*). Zvratný formant *sa* zostáva v tvare verbálneho substantíva najmä vtedy, keď je potrebné zdôrazniť reflexívnosť a verbum nie je zvratné (*toto nadýchnutie sa človeka ho môže zachrániť*), resp. je potrebné vyznačiť rozdiel medzi zvratným a nezvratným slovesom toho istého znenia (*vyslobodenie sa zvierat nimi samými – vyslobodenie zvierat človekom*). Ako neurčitý slovesný tvar sa používa v odbornom a publicistickom štýle.

Proti vymedzeniu, ktoré nachádzame v *Morfológii slovenského jazyka* (1966) vystupuje J. Horecký s tvrdením, že často sa najmä v odborných a publicistických textoch, aj napriek konštatovaniu o vynechávaní zvratného formantu *sa, si*, sa tento formant nevynecháva (*osamostatnenie sa, správanie sa*)[14]. Navrhuje spôsob, ako možno pristupovať k skúmaniu tohto javu v dvoch rovinách, a to významovej, sémantickej a textovej, či kontextovej. Východiskom je zamerať sa na tie dvojice slovies, ktoré dokážu vytvoriť zvratný aj nezvratný

---

[12] Horecký, J.: Slovesné podstatné mená s zámenom sa. Kultúra slova, 1992, roč. 26, č. 7, str. 193 -197
[13] Tamtiež.
[14] Horecký, J.: Slovesné podstatné mená so zámenom sa. Kultúra slova, 1992, roč. 26, č. 7, str. 193 -197

tvar (*umývať sa - umývať*) a na druhej starne na tie, ktoré sú reflexíva tantum (*báť sa, blýskať sa, škeriť sa, smiať sa,* ale aj *narozprávať sa, zarozprávať sa, sánkovať sa, lyžovať sa*).

A. Od reflexív tantum podľa J. Horeckého nemá význam tvoriť reflexívne verbálne substantíva (ako *bátie sa*, blýskanie sa*, škerenie sa*, smiatie sa*, narozprávanie sa*, sánkovanie sa*, lyžovanie sa**), pretože žiadne z nich nemá zvratné náprotivky, a teda reflexívny tvar by bol de facto redundantný.

B. Oproti tomu skúmanie tých tvarov, ktoré sú schopné tvoriť reflexívne náprotivky, treba rozlišovať aspoň tri skupiny, pri ktorých možno vynechať zvratný formant *sa, si*:

- pri verbách vyjadrujúcich stav: *hnevať niekoho – hnevať sa – hnevanie, odparovať niečo – odparovanie sa – odparovanie*

- pri verbách vyjadrujúcich vzájomnosť, recipročnosť: *hrýzť niekoho – hrýzť sa – hryzenie, ohovárať niekoho – ohovárať sa – ohováranie*

(Pri vyjadrení vzájomnosti je potrebné zastaviť sa pri takých tvaroch ako *lúčiť sa, milovať sa.* V samom význame slovesa je vyjadrená vzájomnosť. Ak je ešte zdôraznená príslovkou *vzájomne*, je zvratné zámeno *sa, si* pri slovesnom podstatnom mene, zdá sa, redundantné.)

- nejasnosti môžu nastať pri slovesách typu *umývať - umývať sa, učiť – učiť sa, trápiť – trápiť sa.* Ani pri verbálnych substantívach utvorených od týchto slovies však zvratné *sa, si* nie je nevyhnutné, ak je význam daný kontextom. Na vyjadrenie kontextu stačí niekedy privlastňovacie zámeno: *Naše trápenie, zdá sa, nemá konca.* Z uvedeného vyplýva, že ide o subjekty, ktoré sa trápia.

Ak sme v rámci požiadavok na zaradenie verbálneho substantíva medzi verbálne tvary uviedli aj požiadavku reflexívnosti, možno na základe záverov J. Horeckého[15] konštatovať, že verbálne substantívum, ktoré je odvodené od reflexívnych verb, nemusí byť nevyhnutne reflexívne. V niektorých prípadoch je explicitná reflexívnosť vyjadrená pomocou zámena *sa, si* pri verbálnom substantíve redundantná. Možno tak potvrdiť vlastnosť reflexívnosti ako relevantnú zákonitosť pre zaradenie verbálneho substantíva k neurčitým verbálnym tvarom a naopak, na základe straty reflexívnosti sa posilňuje jej prechod k substantívam.

---

[15] Horecký, J.: Slovesné podstatné mená so zámenom sa. Kultúra slova, 1992, roč. 26, č. 7, str. 193 -197

2Analýzy

2.1Verbálne substantívum so sufixom –anie

Korpusovým výskumom bol zistený počet gramatických tvarov verbálneho substantíva so sufixom *-anie,* a to 587 gramatických tvarov. Táto pomerne vysoká frekvencia je zabezpečovaná produktívnymi vzormi *chytať* a *pracovať,* od ktorého sa tvorí väčšina nedokonavých slovies. Pozície zvratného formantu *sa, si* boli len tesne preponované (4) alebo tesne postponované (2 097).

Najfrekventovanejšie (*správanie, udržanie, vzdanie, odvolávanie, vyrovnanie, stretávanie, angažovanie*) si zachovali zvratný formant *sa, si* viac než v 30 prípadoch z počtu 2 097 tvarov. Vzhľadom na vysoký počet lém so sufixom *-anie* (271 445), je počet 587 reflexívnych verbálnych substantív relatívne nízky. Do istej miery to súvisí s princípmi tvorenia verbálnych substantív od reflexívnych slovies[16].

Štýlové zastúpenie verbálnych substantív so sufixom *-anie* je nasledovné: najväčší výskyt sme zaznamenali v textoch publicistického štýlu, menej v textoch odborného štýlu a najmenej v textoch umeleckého štýlu. Stav výslednej frekvencie nezodpovedal zastúpeniu v pomernej frekvencii v korpuse. Podľa pomernej frekvencie najviac zastúpené v korpuse sú texty odborného štýlu

Na základe kolokácií možno uviesť, že verbálne substantíva so sufixom *-anie* najčastejšie rozvíjajú substantíva v genitíve (adnominálna väzba). Skúmaním spojení reflexívneho verbálneho substantíva so sufixom *-anie* s adjektívom *vzájomné,* zistili sme na základe kolokácií, že tieto verbálne substantíva sú načastejšie rozvíjané substantívami v genitíve. Aj tu sa teda potvrdzuje adnominálna väzba (*vzájomné stretávanie sa matky s deťmi, vzájomné potvrdzovanie si dôvery*).

V rámci požiadavky zachovávať tvar singuláru, ako jednej z obmedzení na zaradenie verbálneho substantíva k verbálnym tvarom, neboli zistené žiadne plurálové tvary reflexívneho slovesného podstatného mena. Teda táto požiadavka zachovania singuláru bola v takýchto prípadoch potvdená. V oveľa väčšom počte boli nájdené verbálne substantíva (*priznanie, poznanie, rokovanie, vzdelanie, želanie, ubytovanie, zamestnanie*), ktoré sú síce odvodené od reflexívnych slovies, vytvárajú však plurálové tvary a zaraďujeme ich preto jednoznačne k substantívam. Navyše pri nich došlo k oslabovaniu sémantických väzieb (*daňové priznanie, rokovanie vlády, nadobudnúť vzdelanie, nájsť vhodné ubytovanie, po*

---

[16]Pozri Horecký, J.: Slovesné podstatné mená s zámenom sa. Kultúra slova, 1992, roč. 26, č. 7, str. 193 -197

viacerých zamestnaniach), vždy stratili reflexívnosť a prešli preto k substantívnej paradigme. Je potrebné zdôrazniť aj ten moment, keď slovesné podstatné meno sa vyskytuje aj ako autosémantické substantívum, zároveň však nestráca možnosť byť v určitých prípadoch aj verbálnym tvarom, porovn. *doňové priznania – priznanie sa činom, nadobudnúť vzdelanie – vzdelanie sa v tomto odbore, po viacerých zamestnaniach – zamestnanie sa v dobrej firme.* Ako vidieť, autosémantické substantívum status verbálneho substantíva nadobúda v momente, keď k nemu pridáme komponent *sa, si*. Reflexivizácia je teda relevantná požiadavka na zaradenie verbálnych substantív k verbálnym tvarom.

Pri skúmaní kompozít verbálnych substantív so sufixom *-anie*, ktorých bol v korpuse pomerne veľký výskyt, sa našli aj kompozitá, ktoré si zvratný formant *sa, si* ponechali (*sebauvedomovanie si*). Kedže v slovenčine sa verbum *sebauvedomovať si* nevyskytuje, dané kompozitá vznikli univerbizáciou zo slovies (*uvedomiť si seba samého*). Ak si verbálne substantíva zachovali reflexívnosť (pri verbálnych substantívach so sufixom *-anie* sme našli 4 takého kompozitá), je to zrejme chybou autora a vplyvom faktu, že základové sloveso je reflexívne. Vo všeobecnosti však kompozitá hodnotíme ako substantíva.

Verbálne tvary možno bez obmedzení negovať, negáciu považujeme za jednu zo základnych vlastností verbálnych tvarov. Negácia nám tak môže pomôcť pri zaraďovaní verbálnych substantív k verbálnym tvarom. Pri skúmaní verbálnych substantív so sufixom *-anie* sme našli 16 takýchto negovaných tvarov verbálnych substantív, ktoré si zachovali komponent *sa, si*. Možno uzavrieť, že každé negované verbálne substantívum zaradzujeme k verbálnej paradigme.

2.2Verbálne substantívum so sufixom –enie

Korpusovým výskumom bol zistený počet gramatických tvarov verbálneho substantíva so sufixom -enie, a to 304 gramatických tvarov. Táto pomerne vysoká frekvencia je zabezpečovaná produktívnym vzorom *robiť*, od ktorého sa prefixáciou tvorí väčšina dokonavých slovies. Pozície zvratného formantu *sa, si* boli len tesne preponované (1) alebo tesne postponované (1 412).

Najfrekventovanejšie verbálne substantíva (*uvedomenie si, objavenie* sa, *priblíženie sa, prihlásenie sa, zamyslenie sa, osvojenie si, zoznámenie sa*) si zachovali zvratný formant *sa, si* viac než v 30 z 1 412 prípadov. Vzhľadom na vysoký počet lém so sufixom *-enie* (339 321),

je počet 304 reflexívnych verbálnych substantív relatívne nízky. Do istej miery to súvisí s princípmi tvorenia verbálnych substantív od reflexívnych slovies[17].

Štýlové zastúpenie verbálnych substantív so sufixom *-enie* je pododné ako v prípade verbálnych substantív so sufixom *-anie*. Platí to aj vo vzťahu k pomernej frekvencii.

Na základe kolokácií možno uviesť, že verbálne substantíva so sufixom *-enie* najčastejšie rozvíjajú substantíva a adjektíva v genitíve (v rámci substantív je to spojenie s adnominálnym genitívom), ale aj samotné verbálne substantíva (*doliečenie sa braním liekov, zastavenie hľadania sa*) .

V rámci zachovávania požiadavky zachovania tvaru singuláru, ako jednej z obmedzení na zaradenie verbálneho substantíva k verbálnym tvarom, neboli zistené žiadne plurálové tvary reflexívneho slovesného podstatného mena. Teda táto požiadavka singulárnsti v takýchto prípadoch zachovaná. V oveľa väčšom počte boli nájdené verbálne substantíva, ktoré sú síce odvodené od reflexívnych slovies (*predstavenie, uznesenie, oddelenie, vyjadrenie*), vytvárajú však plurálové tvary a zaraďujeme ich preto k substantívam. Navyše pri nich dochádza k oslabovaniu sémantických väzieb, stratili reflexívnosť a prešli k substantívnej paradigme. Je potrebné zdôrazniť, že tým, že slovesné podstatné meno sa vyskytuje aj ako autosémantické substantívum, nestráca možnosť byť v určitých prípadoch aj verbálny tvar (porov. *športovevé oddelenie – oddelenie sa od rodiny, divadelné predstavenia – predstavenie sa rodine*). Tým, že si verbálne substantívum zachová zvratný formant, je nevyhnutné zaradiť tieto reflexívne tvary do verbálnej pradigmy.

Pri skúmaní kompozít sme dospeli k rovnakému záveru ako v prechádzajúcej kapitole, teda všetky kompozitá považujeme za substantíva. Tie, ktoré si zachovali zvratný formant, vznikli zrjme chybou autora.

Všetky negované a zároveň reflexívne verbálne substantíva so sufixom *-enie* hodnotíme ako verbálne tvary.

2.3 Verbálne substantívum so sufixom – utie

Korpusovým výskumom bol zistený počet gramatických tvarov verbálneho substantíva od reflexívnych slovies, a to 47 gramatických tvarov. Vo všetkých týchto tvaroch sa zvratný formant vyskytoval len v tesne postponovanej pozícii.

---

[17]Pozri Horecký, J.: Slovesné podstatné mená s zámenom sa. Kultúra slova, 1992, roč. 26, č. 7, str. 193 -197

Potvrdili sa predpoklady, ako sme si ich stanovili pri analýze: reflexívne tvary so sufixom *-utie* zachovávajú singulár, ako substantíva možno hodnotiť, tie ktoré sa nachádzali ako plurálové tvary(*po viacerých stretnutiach*), resp. sa zaužívali ako ustálené spojenia (*súdne rozhodnutie*). Aj tieto sa môžu vyskytovať ako verbálne tvary (*stretnutie sa s nepriateľom, rozhodnutie sa pre kariéru*).

Kompozitá so sufixom *-utie* hodnotíme ako substantíva.

Negovaný tvar so sufixom *-utie* sme našli len v jednej pozícii. Negované tvary hodnotíme ako verbálne tvary.

Frekvencia štýlového zastúpenia zodpovedala výsledkom, ktoré sme zistili v predchádzajúcich prípadoch (tj. najviac zastúpené sú texty publicistického štýlu, čo nezodpovedá pomernej frekvencii, podľa ktorej najviac frekventované sú texty odborného štýlu).

2.4 Verbálne substantívum so sufixom –tie

Korpusovým výskumom bol zistený počet gramatických tvarov verbálneho substantíva so sufixom *-tie*, a to 25 gramatických tvarov. Táto pomerne nízka frekvencia je zabezpečovaná málo produktívnymi vzormi *žiť, žať, brať, trieť*, od ktorých sa tvorí väčšina dokonavých slovies. Nedokonavé sloveso *hrať* je utvorené od vzoru *chytať*. Tento nízky výskyt verbálnych substantív môže byť spôsobený aj tým, že od vzorov *brať* a *trieť* sa tvoria verbálne substantíva s variantnými sufixami *-tie/-anie*, pričom sufix *-anie* je najrozšírenejší v korpuse v rámci verbálnych substantív. Pozície zvratného formantu *sa, si* boli len tesne postponované (80).

Najfrekventovanejšie (*uzavretie, vyžitie, obzretie*) si zachovali zvratný formant *sa, si* viac než v 10 z 80 prípadov. Vzhľadom na celkový počet lém so sufixom *-tie* (49 561)v korpuse, je počet 25 reflexívnych verbálnych substantív relatívne nízky.

Štýlové zastúpenie verbálnych substantív so sufixom *-tie* je podobné ako u ostantých verbálnych substantív. Stav výslednej frekvencie rovnako nezodpovedal zastúpeniu v pomernej frekvencii v korpuse. Podľa tej, sa verbálne substantívum so sufixom *-tie* najviac vyskytuje v textoch odborného štýlu.

Na základe kolokácií možno uviesť, že verbálne substantíva so sufixom *-tie* najčastejšie stoja v pozícii pred predložkou, resp. rozvíjajú substantíva v genitíve (admoninálna väzba).

Skúmanie týchto verbálnych substantív so sufixom *-tie* je zaujímavé vzhľadom na variantný sufix, ktorý môžu tvoriť verbálne substantíva utvorené od základových slovies, napr. slovesá *hrať, prať, zavrieť*.

Kompozítá so sufixom -*tie* považujeme za substantíva a negované tvary za verbálne tvary.

3Explanačné interpretácie

Skúmanie verbálneho substantíva na podloží korpusových výskumov prinieslo zaujímavé výsledky. Nepotvrdil sa náš predpoklad, že najfrekventovanejšie v slovenčine je verbálne substantívum so sufixom -*enie*, nakoľko sa podľa vzoru *vysvedčenie* – tiež sufix -*enie* – skloňujú všetky verbálne substantíva. Najfrekventovanejším verbálnym substantívom od reflexívnych slovies boli tvary so sufixom -*anie* (587 gramatických tvarov). Táto frekvencia je zabezpečená produktívnymi vzormi *chytať* a *pracovať*, od ktorých sa tvorí sufixálne väščina imperfektívnych slovies.

Z hľadiska štýlového zastúpenia, bol zistený nepomer medzi absolútnou a pomernou frakvenciou. Naše výskumy potvrdzujú, že najviac sú verbálne substantíva od reflexívnych slovies zastúpené v publistickom štýle. Pomerná frekvencia v korpuse však naznačuje, že najviac verbálnych substantív sa vyskytuje v odborných textoch vo verbálnych substantívach so všetkými sufixmi.

Podľa jednotlivých vlastností na zaradenie k danej paradigme, verbálnej, resp. substantívnej, ako ich formuluje P. Karlík (2002) a na základe korpusových výskumov, navrhujeme verbálne substantívum zaradiť nasledovnom spôsobom:

- ak sa verbálne substantívum vyskytuje v reflexívnom tvare (teda so zvratným komponentom *sa, si*), navrhujeme ho hodnotiť ako neurčitý verbálny tvar (*pýtanie sa na cestu, sústredenie sa na prácu, priznanie sa k činu, uzatváranie sa pred svetom, zrieknutie sa Boha, opretie sa o strom*);
- ak sa verbálne substantívum vyskytuje ako negovaný tvar, navrhujeme ho zaradzovať k neurčitým verbálnym tvarom (*nepovšimnutie si chýb, neplnenie si povinností, neuvedomenie si choroby, nevyjadrenie sa k problému, neskrývanie sa pred svetom, nemiešanie sa do cudzích záležítostí*);
- ak sa verbálne substantívum vyskytuje dereflektizované v pluráli, navrhujeme ho hodnotiť ako substantívum (*po mnohých priznaniach, na niekoľkých sústredeniach v horách, uznesenia vlády, nespokojní s vyjadreniami, stretnutia s voličmi*);
- ak sa verbálne substantívum vyskytuje v kontexte ako ustálené spojenie, navrhujeme ho hodnotiť ako substantívum (*divadelné predstavenie, daňové priznania, oddelenia na úradoch*);

Problém zo zaradením môže nastať pri dereflektizovanom verbálnom substantíve, ktoré si zachovalo tvar singuláru. Tu navrhujeme vychádzať z kontextu, v ktorom sa nachádza. Prikláňame sa však k názoru, že verbálne substantívum, ktoré stratilo vlastnosť reflexívnosti a je rozvíjané adjektívom je správne hodnotiť ako substantívum (*výborné hodnotenie, učiteľkino vysvetlenie, hudobné ocenenie*).

Uvedomujúc si, že nie je jednoduché viesť striktnú deliacu hranicu, ktorá rigorózne vymedzí, do ktorého slovného druhu máme zaradiť verbálne substantívum a na základe vykonaných výskumov, sa nám najjednoduchšia zdá uvedená schéma.

Pri skúmaní syntaktických pozícií verbálneho substantíva sme zistili, že sa používa ako substantívum, teda v hocijakej vetnočlenskej platnosti. Môže fungovať ako subjekt (*Fajčenie je tu zakázané.*), objekt (*Zorganizujte stretnutie detí., Výhra znamená obohatenie sa.*), adverbiále (*Uvidíme sa na predstavení. Pre ochorenie neprišiel.*). Verbálne substantívum v úlohe komplementu je veľmi vzácne (*Jeho čin pokladal iba za nedopatrenie.*), rovnako nie je častý výskyt verbálneho substantíva ako atribútu (*Poznal jeho sklony k odpúšťaniu a k porozumeniu. Zažíval pocity uvoľnenia., Prijímali ho s nadšením.*). V úlohe vetného základu jednočlenných viet sa zvykne nachádzať v umeleckých („*A čo cítite? Predurčenie? Poslanie?*“) a publicistických textoch (*Koncom týždňa otepľovanie.*). Pri skúmaní syntaktických funkcií infinitívu (verbum infitivum) sme zistili, že existujú pozície, pri ktorých môže dôjsť k substitúcii s verbálnym substantívom – subjekt (*Fajčiť je tu zakázané.*), objekt (*Výhra znamená obohatiť sa.*), adverbiále (*Poznal jeho sklony odpúšťať a porozumieť.*).

Táto problematika nie je stále preskúmaná, väčšiu pozornosť si zasluhujú práve tvary, ktoré nie je možné jednoznačne zaradiť do určitej paradigmy a preskúmania problému kategórie slovies – aspektu. Podrobná analýza tejto verbálnej kategórie môže napomôcť aj pri zisťovaní statusu verbálneho substantíva.

Zoznam použitej literatúry

DVONČ, L.: *Dynamika slovenskej morfológie*. Bratislava: Veda 1984.

FURDÍK, J.: *O vide a väzbe pri slovesných podstatných menách*. Slovenská reč, 1967, roč. 32, č. 2, str. 65-74.

HORECKÝ, J.: *Slovesné podstatné mená so zámenom sa*. In: Kultúra slova, 1992, roč. 26, č. 7, str. 193 -197.

http://korpus.juls.savba.sk

KARLÍK, P: *Jěšte jednou k českým deverbálním substantívum*. 2002, s.13 – 23.

MIKO, F.: *Do ktorého slovného druhu patrí slovo rád?* Slovenská reč, 1962, roč. 27, č. 2, str. 72-81

Morfológia slovenského jazyka. 1966. red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966

ONDRUS, P.: *Morfológia spisovnej slovenčiny*. 2., prepracované vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 1964.

PAULÍNY, E.: *Problémy slovesnej rekcie*. In: K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků. Statní pedagogické nakladatelství, 1958.

PAULINY, E.: *Slovenská gramatika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981.

PAULÍNY, E.: *Štruktúra slovenského slovesa*. Štúdia lexikálno-syntaktická. 1. vyd. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení, 1943, 112s.